

**Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müzik Anabilim Dalı**

**TRT REPERTUVARINDA BULUNAN
IRAK VE ISFAHAN MAKAMLARINDAKİ SÖZLÜ ESERLERİN
BESTECİ, FORM VE USÛL YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI**

Tolga ERGÛL

YÛKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Erol BAŞARA

**SİVAS
Temmuz 2009**

**TRT REPERTUVARINDA BULUNAN
IRAK VE ISFAHAN MAKAMLARINDAKİ SÖZLÜ ESERLERİN
BESTECİ, FORM VE USÛL YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI**

Tolga ERGÛL

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Müzik Anabilim Dalı İçin
Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak hazırlanmıştır.

SİVAS
Temmuz 2009

KABUL VE ONAY

Tolga ERGÜL 'ün hazırlamış olduğu “TRT Repertuarında Bulunan Irak ve Isfahan Makamlarındaki Sözlü Eserlerin Besteci, Form ve Usûl Yönünden Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, Temmuz 2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, “Müzik Anabilim Dalı”nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ş. İlknur OKATAN

Doç. Dr. M. Hilmi BULUT

Yrd. Doç. Erol BAŞARA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. ../.../

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimi hazırlarken bana hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, Türk Müziğinin engin deryasında bana yol gösteren, cesaret veren, çok değerli öğretmenim ve akıl hocam Sayın Yrd. Doç. Erol BAŞARA' ya, gösterdiği anlayıő ve duyduğu ilgiyle hayatımın seyrini kolaylaőtıran, çalıőmalarımnda bana güç veren, gönül dostum, Niőanlım Cansu TOPALOğLU' na ve onlar olmadan ayakta kalamayacağım gerçeğini hiç yüzüme vurmeyen aileme, Özcan, Canan ve Volkan ERGÜL' e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tolga ERGÜL

Sivas 2009

ÖZET

ERGÜL, Tolga, “TRT Repertuarında Bulunan Irak ve Isfahan Makamlarındaki Sözlü Eserlerin Besteci, Form Ve Usûl Yönünden Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2009.

Bu araştırma, XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan zaman diliminde, Irak ve Isfahan makamlarında bestelenmiş ve TRT repertuarına girmiş sözlü eserlerin besteci, form ve usûl yönünden karşılaştırılıp, yüzyıllara göre kıyaslanmalarını içermektedir.

Araştırma, belirtilen zaman diliminde Irak ve Isfahan makamlarında kaç besteci tarafından kaç eser bestelendiği, bu eserlerde en fazla kullanılan form ve usûllerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Elde edilecek sonuçlar yardımıyla Türk müzik tarihi bilgilerine katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Araştırma için gerekli olan veriler, TRT Türk Sanat Müziği sözlü eserler repertuarı ve kaynak taraması yolu ile elde edilmiş, kaynak taramasında; konu ile ilgili edvârlar, kitaplar ve bilimsel yazılar incelenmiştir.

Çalışma sonunda elde edilen veriler değerlendirilmiş ve sonuçlar, maddeler halinde sıralanmıştır.

Anahtar Sözcükler :

Makam, Irak Makamı, Isfahan Makamı, Form, Usûl,

ABSTRACT

ERGÜL, Tolga, “*TRT Comparing Vocal Works Of Art Composed In Irak And Isfahan Maqams In Terms Of Composer, Form And Usûl*”, Master’s Thesis, Sivas, 2009.

The content of this research is to compare vocal works of art composed in Irak and Isfahan Maqams and placed in repertoire of TRT in terms of composer, form and usûl (rhythmic pattern) according to centuries in time period from XV. to the XXth. centuries.

This research has been performed to determine how many works of art in Irak and Isfahan Maqams have been composed by how many composer in indicated time period. In addition, the most used form and usûl in these works of art has been determined.

Aim of this research is to contribute to information of Turkish music history by aid of results obtained from this study. The required data for this research is obtained from vocal works of art repertoire of Turkish Classical Music of TRT and from literature search. In literature search, related documents, books and scientific articles have been searched.

The data obtained at the end of the study and results have been evaluated and listed in order.

Key Words :

Maqam, Irak Maqam, Isfahan Maqam, Form, Usûl (Rhythmic Pattern).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
1.3. PROBLEM DURUMU	2
1.4. ALT PROBLEMLER	2
1.5. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	3
1.6. SAYILTILAR	3
1.7. SINIRLILIKLAR.....	3

I. BÖLÜM	4
1.1. MAKAM NEDİR?	4
1.1.1. Makamın Temel Unsurları	6
1.1.1.1 Dizi	6
1.1.1.2. Seyir	7
2.2. Form	8
2.3. Usûl	8
II. BÖLÜM	9
2.1. IRAK MAKAMI	9
2.2. Yüzyıllara Göre Irak Makamı	10
2.2.1. XV. Yüzyıl	10
2.2.2 XVI. Yüzyıl	11
2.2.3 XVII. Yüzyıl	11
2.2.4. XVIII. Yüzyıl	12
2.2.5. XIX. Yüzyıl	13
2.2.6 XX. Yüzyıl	15
2.3. Irak Makamındaki Lâ-edri Eserler	17
2.4. Irak Makamında Yüzyıllara Göre Besteci ve Eser Sayısı Dağılımları ..	18
2.5. Irak Makamında Yüzyıllara Göre Form Dağılımı	19
2.6. Irak makamında Yüzyıllara Göre Usûl Dağılımı	20

III. BÖLÜM	23
3.1. ISFAHAN MAKAMI	23
3.2. Yüzyıllara Göre Isfahan Makamı.....	24
3.2.1. XVIII. Yüzyıl	24
3.2.2. XIX. Yüzyıl.....	27
3.2.3. XX. Yüzyıl	29
3.3. Isfahan Makamındaki Lâ-edri Eserler.....	36
3.4. Isfahan Makamında Yüzyıllara Göre Besteci ve Eser Sayısı Dağılımı...37	
3.5. Isfahan Makamında Yüzyıllara Göre Form Dağılımı	38
3.6. Isfahan Makamında Yüzyıllara Göre Usûl Dağılımı	39
IV. BÖLÜM	43
4.1. IRAK VE ISFAHAN MAKAMLARININ YÜZYILLARA GÖRE KARŞILAŞTIRILMALARI.....	43
4.2. Irak ve Isfahan Makamlarının Yy.lara Göre Eser Sayısı Dağılımları.....	43
4.3. Irak ve Isfahan Makamlarının Yüzyıllara Göre Usûl Dağılımları	44
4.4. Irak ve Isfahan Makamlarının Yüzyıllara Göre Form Dağılımları	47
SONUÇLAR	48
ÖNERİLER	50
KAYNAKÇA	51

KISALTMALAR DİZİNİ

A.S.	: Ağır Semaî Formu
B.	: Bakiye
B.Y. olmayan	: Bestecisi ve Yüzyılı Belli olmayan
Doç.	: Doçent
Prof.	: Profesör
Rep. No.	: Repertuar Numarası
T.	: Tanini
TRT.	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
Y.S.	: Yürük Semaî Formu
Yrd. Doç.	: Yardımcı Doçent
Yy. (yy.)	: Yüzyıl

ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo 1. XV. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler	11
Tablo 2. XVII. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler	11
Tablo 3. XVIII. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler	12
Tablo 4. XIX. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler.....	14
Tablo 5. XX. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler	16
Tablo 6. Irak makamındaki Lâ-edri eserler	17
Tablo 7. Irak makamında yüzyıllara göre besteci ve eser sayıları dağılımı tablosu	18
Tablo 8. Irak makamında yüzyıllara göre form dağılımı tablosu.....	20
Tablo 9. Irak makamında yüzyıllara göre usûl dağılımı tablosu	22
Tablo 10. XVIII. yüzyılda Isfahan makamında bestelenmiş eserler	26
Tablo 11. XIX. yüzyılda Isfahan makamında bestelenmiş eserler	27
Tablo 12. XX. yüzyılda Isfahan makamında bestelenmiş eserler	30
Tablo 13. Isfahan makamındaki Lâ-edri eserler.....	37
Tablo 14. Isfahan makamında yüzyıllara göre besteci ve eser sayıları dağılımı tablosu.....	38
Tablo 15. Isfahan makamında yüzyıllara göre form dağılımı tablosu.....	39
Tablo 16. Isfahan makamında yüzyıllara göre usûl dağılımı tablosu.....	41
Tablo 17. Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre eser sayısı dağılımları tablosu.....	44

Tablo 18. Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre usûl dağılımları tablosu.....	45
---	----

Tablo 19. Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre form dağılımları tablosu.....	47
---	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Irak makamının dizisi	10
Şekil 2. Isfahan makamının dizisi	24

ÖNSÖZ

Müzik, yaşantının içerisinde asla ayrılamayacak bir olgu olup, müziğin tarihi de insanlık tarihi ile doğru orantılı olarak şekillenir. Türklerin tarihi ilk uygarlıklara kadar dayanır ve bu kültürün izleri müzik sayesinde belki de anlamını hiç yitirmeden, gelişerek günümüze taşınmış, geleceğe de taşınacaktır. Kökleri binlerce yıla dayanan Türk kültürü ve müziği gölgesinde doğmak, büyümek büyük şans, Türk Müziği Tarihi bilgilerine bir damlacık da olsa katkıda bulunmak, benim için büyük onurdur. Çalışmamızda, en eski yazılı kaynaklarımızdan biri olan Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî'nin Kitâbü'l-Edvârında bulunan Edvar-ı Meşhure'den rastlantısal olarak seçtiğimiz Irak ve İsfahan makamlarının yüzyıllara göre besteci, form ve usûl yönünden dağılımları ve karşılaştırmaları konu edilmiştir. Şayet diğer makamlarımız üzerinde de benzer çalışmalar gerçekleştirilirse, Türk Müzik Tarihi bilgilerine birçok yönden farklı bakış açıları sağlayacağı gerçektir. Müziğimizin büyüklüğünden kaçmamak onun engin deryasına kendimizi korkmadan bırakmak, merhum ve yaşayan üstatlarımızın izlerini takip etmek, onlardan güç alıp yürümek, başarılarımızda en kolay ve güvenilir yol olacaktır.

Tolga ERGÜL

Sivas 2009

GİRİŞ

Batı Müziğinde işlenmiş çok sayıda veri bulunduğundan herhangi bir Batı Müziği eserinin bestecisi, oluşumundaki ilk şekillenme, ilk icrası veya hangi toplumun etkilerini taşıdığı belgelidir. Böylesi bir verinin ışığında, formun, ritmik ve armonik yapının yüzyıllar içerisindeki gelişimini, değişimini ve etkilerini takip etmek kolay ve elde edilenler güvenilirdir. Ancak Türk Müziği açısından böyle bir şansa sahip değiliz. Elimizdeki Türk Müziği Tarihi belgelerinin tam manasıyla işlendiğini söylemek, Kindi (ö:874) Fârâbi (879-950) ve İbn-i Sina (980-1037) dan öncesine ulaşmak pek mümkün veya tutarlı değildir.

Zaman içerisinde teknolojinin hızla gelişmesiyle ve popüler kültürün sürekli yaygınlaşmasıyla, daha da göz önünden ayrılan Türk Müziği kültürü ve tarihi, gelişimini, küreselleşen dünya içerisinde yitirmesin diye öncelikli olarak yapılması gereken, var olan verilerin tekrar gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi, özgün yeni bulgulara ulaşılması işlemidir. Farklı kültürlerin, günümüz kitle iletişimi sayesinde, sürekli birbirleri ile paylaşılması durumu getirisi yanı sıra, daha kesinleşmemiş, hatta gün ışığına çıkmamış bilgilerimizin değişmesine belki de yok olmasına neden olabilir. Bu yüzden yeniden ve en baştan Türk Müziği Tarihi üzerinde çalışmada bulunmak ve bunu dünyaya sunmak şarttır. Bu çaba ancak çoğul ve yoğun bir ilgiyle altından kalkılabilecek bir yükür. Yeni araştırmalar, bulgular ve var olan verilerin tekrar gözden geçirilip işlenmesi durumu Türk Müziği Tarihinin sürekliliği ve kudreti yönünden gereklidir.

1. 1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, Irak ve İsfahan makamlarında bestelenmiş olan sözlü eserlerin yüzyıllara göre besteci, form ve usûl dağılımlarını tespit edip, karşılaştırmaktır.

1.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu çalışma, TRT repertuvarında bulunan Irak ve İsfahan makamlarındaki sözlü eserlerin besteci, form ve usûl yönünden tarihsel durumuna ışık tutacak nitelikte olması açısından önemlidir.

1.3. PROBLEM DURUMU

“TRT repertuvarında bulunan Irak ve İsfahan makamlarındaki sözlü eserlerin besteci, form ve usûl yönünden karşılaştırılması” cümlesi bir problem cümlesi olarak belirlenmiş ve araştırmaya yön vermiştir.

1.4. ALT PROBLEMLER

1. Irak makamı ile İsfahan makamını kullanan bestecilerin sayısı ve bu makamlarda kullanılan form ve usûller arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Irak makamında en çok beste veren besteci, İsfahan makamında da en çok beste veren kişi midir?

3. Irak ve İsfahan makamlarının yüzyıllara göre besteci, form ve usûl dağılımları nelerdir?

4. Irak makamında en çok kullanılan form, İsfahan makamında da en çok kullanılan form mudur?

5. Irak makamında en çok kullanılan usûl, İsfahan makamında da en çok kullanılan usûl müdür?

1.5. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evrenini 1995 yılında Ankara’da basımı yapılan TRT Türk Sanat Müziği Sözlü Eserler Repertuarı, örneklemini ise bu repertuar içerisinde bulunan Irak ve Isfahan makamlarındaki tüm sözlü eserler oluşturmaktadır.

1.6. SAYILTILAR

Bu çalışmada;

1. Kaynakların geçerli ve güvenilir olduğu,
2. Örneklemin evreni yansıtır nitelikte olduğu,
3. Araştırmada kullanılan karşılaştırmalı yöntemin, araştırmanın konusuna uygun olduğu,
4. Elde edilen sonuçların gerçeği yansıttığı sayıtlılarından yola çıkılmıştır.

1.7. SINIRLILIKLAR

Bu çalışma;

1. 1995 yılında basımı yapılmış olan TRT Türk Sanat Müziği Sözlü Eserler Repertuarındaki Irak ve Isfahan makamlarındaki eserler ile sınırlıdır.
2. Irak makamında bestelenen ve günümüze ulaşan en eski eser XV. yüzyıla, Isfahan makamında ise XVIII. yüzyıla ait olduğundan, XV. ve XVIII. yüzyıllar çalışmanın başlangıç tarihlerini, 1995 TRT Türk Sanat Müziği Sözlü Eserler Repertuarının yayın tarihi olan 1995 ise çalışmanın bitiş tarihlerini içererek sınırlılığı oluşturur.

I. BÖLÜM

1.1. MAKAM NEDİR?

Eski müzikçiler arasında edvâr-ı meşhure olarak tanınan 12 makama (1- *Uşşak*, 2- *Nevâ*, 3- *Bûselik*, 4- *Rast*, 5- *Irak*, 6- *İsfahan*, 7- *Zîrefkend*, 8- *Büzürg*, 9- *Zengûle*, 10- *Râhevî*, 11- *Hüseynî*, 12- *Hicazî*) Safiyüddin Urmevî, bugün bizim tamamen anladığımızın dışında olarak “Şed” adını vermişti. O dönemlerde “Devir” kelimesi de yine makam yerine kullanılmakta idi. Safiyüddin’den sonra gelen Abdülkadir Meragî bu terimlerin yerine “makam” adını koymuş, ancak tanım vermemiştir. (Kutluğ, 2000: 37).

Kaynaklarımızca belgelenen ilk “makam” tanımını III. Selim döneminde yaşamış olan müzik bilginlerimizden Abdülbaki Nasır Dede yapmıştır. Dede, tanımında; makamın kendine has bir bütünlüğünün olması gerektiğinden ve kulağa böyle aksettirilmesinin mecburiyetinden bahseder ve şu tanımları verir:

“Müteahhirin ve kudema-i müteahhirin itibarlarından müstefad olan vech-i münasip ile madde-i asliyesi üzerinde, sîma’ında kendüye mahsus bir heyet sahibi olup, şunun gibi uhraya inkısamı kaabil olmayan lahindir.” (Kutluğ, 2000: 49).

Müzik çevrelerince kabul gören bazı makam tanımları da şöyledir:

Hüseyin S. AREL ’e göre makam: “Dizide seslerin durakla ve güçlüyle münasebetlerinden doğan hususiyettir.” (Akdoğu, 1991: 32).

Rauf Yekta Bey’de “Makam bir oluş tarzıdır. Kendisini teşkil eden çeşitli nisbetlerle ve aralıkların düzenlenmesi ile vasfını belli eden musiki skalasının hususi bir şeklidir.” (Yekta, 1986: 53).

Gültekin Oransay: “Makam belirli bir ya da birkaç aşit (dizi) üzerinde belirli bir gidiştir. Sözelimi Rast, Dügah, Segah, Çargah, Nevâ, Hüseyni, Evc ve Gerdaniye perdelerinden birleşme tek bir aşit kullanan Rast perdesinden başlayıp

Nevâ perdesini özellikle belirttikten sonra Rast perdesinde kalan makama Rast denir.” (Oransay, 1964: 131).

Cinuçen Tanrıkörur makam için: “Belirli giriş, gelişme ve bitiş kurallarına göre kullanılan müzik dizileri. Bizim müziğimizde ezgiler girişi, gelişmesi ve bitışı belli olan bir düzen içerisinde kullanılırlar. Ezginin dolaşımını düzenleyen bu kurallara “seyir” adı verilir. Makamlara kişilik, lezzet ve kokusunu veren işte bu hayatî önemdeki bestecilerin değiştiremeyeceği seyir kurallarıdır.” (Tanrıkörur, 1998: 29) derken,

Kemal İlerici “Geleneğimizde dizinin işleniş biçimi makamdır.” (İlerici, 1981: 2) demektedir.

Ferit Sıdal makam için, “Durak ve güçlü sesler etrafında kendi dizisinin dereceli olarak kullanılmasıdır” (Sıdal, no:33: 40) tanımını verirken,

İsmail Hakkı Özkan “Makam, bir dizide durak ve güçlü arasındaki ilişkiyi belirtecek şekilde nağmeler meydana getirerek gezinmektir.” şeklinde bir tanım vermektedir.(Özkan, 1998: 93).

Ertuğrul Bayraktar, “Makam; bir dizinin ya da birden çok dizinin işleniş biçimidir.” der. Ve bir makamın tanımlanması için ; “a-Makamın kullanıldığı dizinin açıklanması (makamın kullandığı dizinin tüm ses genişliği ile gösterilmesi ve o makam içinde kullanılan değiştiricilerin gösterilmesi) b-durak perdesi, orta durak perdesi ve asma karar perdelerinin...” belirlenmesinin gereğinden bahseder. (Bayraktar, 1991-92).

Yılmaz Öztuna ise makamı, “Bir durak yeri ile bir güçlünün etrafında onlara bağlı olarak bir araya gelmiş seslerin umumi hey’eti”, olarak tanımlar. (Öztuna, 2000: 228).

Abdülkadir Töre’ye göre ise: “Müziğimizde belirli aralıklarla birbirine uyan mülayim seslerden kurulu bir gam içinde özel bir seyir kuralı olan cümlelerin meydana getirdiği çeşni, makamdır.” (Karadeniz, 238: 64).

Bu tanımlara dikkat edildiğinde makamı oluşturan temel unsurların dizi ve seyir olduğu görülmektedir.

1.1.1. Makamın Temel Unsurları

Makamın tanımlarında rastladığımız iki temel unsur dizi ve seyirdir. “Dizi”; üzerinden harekete geçerek izlenen yol, seyir ise giriş, gelişme ve sonucu ortaya koyan olgudur. Bu iki temel unsurun müziksel kullanımıyla elde edilen melodide, elbette ki hissedilen bir “durak yeri”, bir “güçlü” ve bunlara bağlı oluşan “asma karar perdeleri” vs... diyeceğimiz, makam içerisinde kendisini ön plana çıkartacak seslerle de yüz yüze gelinecektir. İşte bu sesler, birbirlerine çok yakın dizilere sahip makamların tanımlanmasında, özerklik kazanarak birinin diğerinden ayrılmasında belirleyici olur.

1.1.1.1 Dizi

“Bir dörtlünün sonuna bir beşli yahut bir beşlinin sonuna bir dörtlü ekleyerek bir takım sekizliler vücuda getirebiliriz. Bu suretle yapılan sekizlilere “dizi” denir.” (Akdoğan, 1991: 28).

Müziğimizdeki çeşitli dörtlü ve beşliler birbirine eklenerek çok değişik diziler oluşturulabilir. Ancak tarih içinde oluşan zevk süzgeci, bunlardan kullanılmaya uygun olanlara izin vermiş, rasgele diziler müziğimizde kullanılmamıştır. Bu kullanımda ve hoş gitmede “niseb-i şerîfe” denilen bir kıstas vardır ki bu, bir dizi içinde ne kadar tam dörtlü, tam beşli ve tam sekizli olduğunu belirtir. Ancak bu kıstasın her zaman tam netice vermediğini de belirtmeliyiz.

Niseb-i Şerîfe, “Türk Musikisinde bir sekizlideki tam sekizli (5T,2B), tam beşli (3T,1B) ve tam dörtlü (2T,1B) sayısının yekûnuna verilen ad. ‘Şu makamın niseb-i şerîfesi 6 dır’ veya ‘şu makamda niseb-i şerîfedен 6 tane vardır’ demek, o makamın sekizlisindeki tam sekizli, tam beşli ve tam dörtlü yekunu 6 dır demektir. Bir sekizlide en çok niseb-i şerîfedен 9 tane bulunabilir. Tam sekizli, beşli ve dörtlüler kulakta iyi bir tesir bırakır. Binâenaleyh niseb-i şerîfe adedi

fazla olan sekizliler, sükunet ve istirahat duygusu verir, güzel bir musiki uyuşması yapar. Aksine sekizli veya başka bir dizideki niseb-i şerîfe eksikliği dizinin kulağa fena gelmesine, dimağda iyi tesir bırakmamasına rahatsız etmesine sebep olur. Fakat bazen niseb-i şerîfeye fazla malik olmayan makamlar çok iyi ve güzel bir intiba bırakır. 7 niseb-i şerîfeli bir sekizli, 9 niseb-i şerîfeliden daha latif olabilir. Bunun sebebi de dizilerde seslerin münasebeti hakkında fizik ilminin henüz kafi malumatı olmamasıdır. Mesela az niseb-i şerîfeli ‘saba’ ifade hususiyeti bakımından, harikulâde bir hüviyet taşır. Sekizlisinde 9, 8 veya 7 tane niseb-i şerîfe bulunan makamlara “mülayim”, 6 ve 5 tane bulunanlara “gizli mütenafir”, 4, 3, 2, 1 tane bulunanlara veya hiç bulunmayanlara “mütenafir” denir. Türk Musikisinde mütenafir bir makam kullanılmamıştır. Çünkü mütenafir bir dizi dinlenilmesine tahammül edilmeyecek seslerden müteşekkildir. Bazen, mülayim bir dizinin de iyi tesir bırakmadığı olur ki, buna “gizli mülayim” denilebilir. (Türk musikisinde böyle bir makam da yoktur.)” (Öztuna, 1990:131).

1.1.1.2. Seyir

“Genelde makamın yapısı içinde veya icabında dizisi dışında yapılan icraya seyir (gezme, gezinme) denir. Üç türlü seyir vardır;

- Çıkıcı seyir (Sâid seyir): Çıkıcı makam
- İnici seyir (Nâzil seyir): İnici makam
- İnici – çıkıcı seyir: İnici – çıkıcı makam

Her üç tür seyirde de makam nereden başlamış olursa olsun sonunda karar perdesine gelmek zorunludur. Karar perdesine gelmek mecburi olduğu halde seyre nereden başlanacağı hakkında kesin bir kuralı müziğimizde göremiyoruz. Bununla beraber şu uygulamaya çok sık rastlarız: Eğer makamda çıkıcı bir seyir varsa seyir durak perdesinden başlar, eğer makamda incici bir seyir varsa seyir tiz perdelerden başlar, şayet incici – çıkıcı bir seyir varsa seyir güçlüden başlar.” (Başara, 2001: 3).

Seyir olgusu, günümüzde önemi çok daha fazla anlaşılan “doğaçlama” teknikleri ile paralellik gösterir. Yüzyıllar öncesinden Türk Müziğinde böyle bir anlayışın bulunması da ilgi çekicidir.

1.2. Form

“Dünyanın her çeşit edebiyatında, Doğu’da olsun, Batı’da olsun, nasıl zaman içinde oluşmuş, yazar veya şairlerin kurallarına uymak durumunda buldukları edebî kalıplar varsa, çeşitli müziklerde de yine zaman içinde oluşmuş, bestecilerin ilhamlarını ses sanatına dökerken uymak durumunda buldukları beste kalıpları vardır. Bu kalıpların adına genel olarak Fransızcadan aldığımız bir terimle ‘form’ diyoruz. Esasen genel olarak sanatı, özel olarak da müziği, bütün âlemi ayakta tutan intizam unsurunun dışında düşünmek mümkün değildir. Bu bakımdan, her müzik kültürünün beste bünyesindeki ses mimarlığının temelini sağlayan, en küçük ve basit halk türküsünden en uzun ve karmaşık eserlere kadar aynı kanunlara bağlı olan formlardır, denilebilir” . (Tanrıkorur, 2005: 47).

1.3. Usûl

Tanımı yine pek çok kişi tarafından yapılmış olan usûl kavramı ulaşılabildiğimiz en eski kaynaklardan biri olan Kantemiroğlu’nun edvarında: “Mûsikî İlmi’nde her şeyden çok gerekli olan, usûl bilgisidir; zîrâ, mûsikîden anlıyanların söylediklerine göre, usûlsüz nağme, mûsikî nağmesi değildir. Nitekim, vezinsiz beyt’in şiirden sayılmayacağı, ancak acemi şair işi olacağı, gün gibi açıktır. Usûl, mûsikînin terâzîsi ve endâzesi (tartısı ve ölçüsü) dür. Öyle ki, usûl gücü ile nağmenin kafiyeleşişinin, gerekenden fazla ya da eksik olmaması sağlanmalıdır” diye açıklanmıştır (Tura, 2001: 158).

II. BÖLÜM

2.1. IRAK MAKAMI

Birinci el kaynaklarımızdan Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Tedkîk ü Tahkîk'nde Irak makamı şöyle tanımlanmaktadır:

“Dügâh perdesinden başlar, Rast'a ve Irâk perdesine inerek orada karar verir. Dügâh perdesinden yukarı Segâh, Çargâh, Nevâ, Hüseyinî ve Evç perdesine dek ve Irâk perdesinden aşağı Aşîrân ve Yegâh perdesine dek gezinebilir. Bu makamın dairesi hakkında ve Hisar perdesinin kullanımı konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.” (Tura, 2006: 39).

Yine birinci el kaynaklarımızdan Gevrekzâde Hafız Efendi'nin Musıkî Risalesi'nde Irak makamı şöyle tanımlanır:

“Dügâh perdesinden seslendirilmeye başlar; Râst ve Irâk perdesine inerek burada karar kılmakla birlikte yukarıda Segâh, Çârgâh, Nevâ, Hüseyinî, ve Evç, aşağıda ise Aşîrân ve Yegâh perdelerine kadar seyir yapar.” (Turabi, 2005: 110).

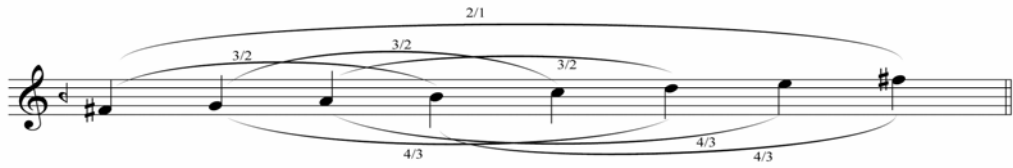
Diğer kaynaklarımızdan almayı tercih ettiğimiz bazı Irak makamı tanımları ise şunlardır;

“İbtidâ Aşîrân, Irak, Rast, Dügâh, Segâh, Çargâh, Nevâ göstererek dönüp Nevâ'dan Çargâh, Segâh, Dügâh, Rast, Irak, Aşîrân ile bir Yegâh açıp ba'dehû Irak, Rast, Dügâh, Segâh, Çârgâh, Nevâ açarak bu minvâl üzere Irak'ta karar eder. Bu makama dahi alafrangada 're tone' i'tibâr olunur.” (Başara, 2007: 30).

“Irak perdesindeki Segâh dörtlüsü ile Dügâh perdesindeki Uşşak dörtlüsünün birleştirilmesinden hasıl olmuştur. Bazen bunlara Nevâ perdesindeki Bûselik dörtlüsü de ilâve edilir. Irâk makamı çıkıcıdır. Notası yazılırken donanıma 'si' koma bemolü ile 'fa' bakiye diyezi işaretleri konulur. Irak peresindeki Segâh dörtlüsü ile Dügâh perdesindeki Uşşak dörtlüsünde gezinildikten ve eğer istenilirse bu araya Nevâ perdesindeki Buselik dörtlüsü de karıştırıldıktan sonra

Irâk perdesindeki Segâh dörtlüsüne avdet edilerek o perdede karar verilir. Irâk perdesindeki Segâh dörtlüsünde dolaşılırken, bilhassa Irâk perdesinde karar verilirken yeden olarak ekseriya Acemaşiran perdesinin kullanılması âdettir. Bu çerçeve içinde başka geçici geçkiler dahi yapılabilir. (Akdoğu, 1991: 179).

Şekil 1. Irak makamının dizisi:

Irak makamının Niseb-i Şerîfesi 7 dir.

Irak makamının sesleri şunlardır:

Irak, rast, dügâh, segâh, çargâh, neva, hüseyinî, evç.

2.2. Yüzyıllara Göre Irak Makamı

2.2.1. XV. Yüzyıl

XV. Yüzyıldan elimize ulaşan tek eser Abdülkâdir Merâgî'ye aittir ve lâ-dînîdir. Bu eser Irak makamında, Yürük Semaî formunun ve Yürük Semaî usûlünün ilk örneği olarak Türk Müzik Tarihine geçmiştir. Eserin sözlerinin kime ait olduğu belli değildir.

Tablo 1. XV. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler

REP. NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
6334	Her şeb nigâranest meh-i nev tâ tü berâyi	-	Y.S	Yürük Semâî	Abdülkâdir-i Merâgi

2.2.2 XVI. Yüzyıl

XVI. Yüzyıldan elimize ulaşan, Irak makamında bestelenmiş sözlü eser yoktur.

2.2.3 XVII. Yüzyıl

XVII. yüzyıldan elimize ulaşan tek eser Ayıntabi Mehmet Bey'e ait olup, lâ-dînîdir. Sınırlandırdığımız zaman içerisinde, Irak makamında, "Hafif" usulünü kullanan tek besteci olan Ayıntabi Mehmet Bey, aynı zamanda Irak makamındaki tek kâr bestecisidir. Bu kârın söz yazarı belli değildir.

Tablo 2. XVII. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler

REP.NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
8036	Ne mikeşed ser-i mûyi dilem (KÂR-I BAĞ-I BEHİŞT)	-	Kâr	Hafif	Ayıntabî Mehmet Bey

2.2.4. XVIII. Yüzyıl

18. yüzyıldan elimize ulaşan 6 eser vardır ve her biri ayrı bestecilere aittir. Bu yüzyılda bestelenen eserlerde Aksak Semâî, Durak, Tevşih ve Beste formlarına ilk defa rastlarız. Ayrıca Aksak Semâî, Durak Evferi, Devr-i Hindî, Sofyan ve Çenber usüllerinin Irak makamındaki ilk örnekleri bu yüzyılda görülmüştür. Ayrı bestecilere ait olan bu eserlerden 2 tanesinin söz yazarı belli değildir.

Tablo 3. XVIII. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler

REP.NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
8258	Nevrûz erişti bağa şarab istemez misin	-	A.S.	Aksak Semâî	Itrî(Buhûrizâde Mustafa Efendi)
11721	Zülfün içre vechini cânâ çü pinhan eyledin	Sezâî	Durak	Durak Evferi	Mehmet Emin Efendi
14319	Mahbûb-i Hüdâ zat-ı şeref-bâr-ı Muhammed	Nazmî	Tevşih	Devr-i Hindî	Mustafa Efendi(Muhamme dîyeci)
14136	Doğdu ol Sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem	Niyâzî-i Mısrî	Tevşih	Sofyan	Münir Efendi(Şeyh)
10322	Sürüp dergâhına rûy-i siyâhım	Gafûrî (Mahmud)	Durak	Durak Evferi	Şeyh Mehmet Tulûî
7649	Mest olup etmiş giribânın küşâde ta-be-naf	-	Beste	Çenber	Tıraki(Petraki,Tey raki)

2.2.5. XIX. Yüzyıl

XIX. yüzyılda Irak makamında en çok eser besteleyen besteci Dede Efendi, aynı zamanda Irak makamında “Remel” usûlünü kullanan tek bestecidir. Bu yüzyılda karşımıza çıkan eserlerden, Şikârîzade Hacı Ahmet Efendi'nin “ Yâ Habiballah Resûl-i Hâlık-i Yektâ tüyi” adlı eseri dînî, diğer eserler ise lâ-dînîdir. Bu eserin sözleri “Şems-i Tebrizî” ye aittir. Diğer eserlerin hiçbirinin söz yazarı belli değildir. Muhammes usûlünün kullanıldığı tek örneğin de bu yüzyılda Sâdık Ağa tarafından bestelendiğini görüyoruz. Ağır Düyek, Devr-i Kebir, Muhammes ve Remel usullerinin ilk defa kullanıldıkları yüzyıl bu yüzyıldır.

Tablo 4. XIX. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler

REP. NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USÛLÛ	BESTECİSİ
6524	Hüsnün gibi ey bî-vefâ	-	Şarkı	Ağır Düyek	Dede Efendi
7821	N'ettim sana ben bî-vefâ zâlim	-	Şarkı	Aksak	Dede Efendi
8287	Nice bir ağlayayım aşk ile her gâh meded	-	A.S.	Aksak Semâî	Dede Efendi
6361	Her zaman pîş-i nigâhımda hüveydâsın sen	-	Beste	Devr-i Kebîr	Dede Efendi
1760	Bir âh ile ol gonce-fem'e hâlin ıyân et	-	Beste	Remel	Dede Efendi
6062	Hasretle tamam "nal"e döndüm sensiz	-	Y.S.	Yürük Semâî	Dede Efendi
6437	Hiç bilmiyordum ben seni...	-	Şarkı	Sofyan	Neyzen Sâlim Bey
7806	Mürg-i cânı edeyim âteş-i gamda püryan	-	Beste	Muhammes	Sâdık Ağa
423	Aman ey dilber-i mümtâz	-	Şarkı	Aksak	Suyolcuzâde Sâlih Efendi
14437	Yâ Habiballah Resûl-i Hâlık-i Yektâ tüyi	Şems-i Tebrizî	Tevşih	Sofyan	Şikârîzade Hacı Ahmet Efendi

2.2.6 XX. Yüzyıl

XX. yüzyıl Irak makamında en çok beste verilen yüzyıldır. Hem dînî hem lâ-dînî eserler karşımıza çıkarken, lâ-dînî eserler çoğunlukla Şarkı formunda bestelenmiştir. Bu yüzyıl bestecilerinden Zeki Arif Ataergin, Semaî ve Türk Aksağı usûllerinin tek örneklerini bize sunan bestecidir. Ataergin bu yüzyılda en fazla beste veren kişi olarak da Türk Müziği Tarihin de yerini almıştır. Ağır Aksak, Düyek, Müsemmen usûllerine de ilk defa bu yüzyılda rastlarız. XX. yüzyılda bestelenen eserlerden 7 tanesinin söz yazarı belli diğer 6 tanesinin belli değildir.

Tablo 5. XX. Yüzyılda Irak Makamında Bestelenmiş Eserler

REP.NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
14966	Unutuldum diye küsemem sana ben	Mehmet Tûran Yarar	Şarkı	Aksak	Akın Özkan
20394	Yârân ile sohbette midir neş'esi cânın	Ceyda Görk	Şarkı	Düyek	Bertan Üsküdarlı
3256	Derd-i hicrinle bütün âvâreler	Hayrullah Yalım	Şarkı	Müsem- men	Bestenigâr Ziyâ Bey
16243	Mâh-ı mâtem geldi yansın aşıkân kan ağlasın	-	İlahi	Devr-i Hindî	Cüneyt Kosal
592	Âşıkın oldu dili mesvây-ı Hû	Seyyîd Kerîm	Durak	Durak Evferi	Hüseyin Sâdettin Arel
16026	Mürg-i dil pervâz edip uçmak diler	-	İlâhi	Yürük Semâî	Hüseyin Sâdettin Arel
10408	Şem'-i hüsnün âlemi sûzan eder	-	Şarkı	Ağır Aksak	Hacı Kirâmi Efendi
14428	Yâ Resûlallah bana sensin penâh	Kenan Rifâi	İlâhi	Devr-i Revân	İzzettin Hümâyî Elçioğlu
14311	Mîhr-i subh-i meşrikâ tâhâ Habîb-i Kibriyâ	Aynî	Tevşih	Devr-i Revân	Muâllim İsmail Hakkı Bey
1806	Bir bakışta pek beğendim ben senin dîdârını	-	Şarkı	Yürük Semâî	Muâllim İsmail Hakkı Bey
11732	Zülfünü ruhsâra dök sünbül gibi	-	Şarkı	Müsem- men	Zeki Arif Ataergin
8269	Neydin güzelim dün gece sen dün gece neydin	Ali Paşa (Doktor)	Şarkı	Semâî	Zeki Arif Ataergin
7714	Mızrabı bırak zülfünü sînemde gezindir	-	Şarkı	Türk Aksağı	Zeki Arif Ataergin

2.3. Irak Makamındaki Lâ-edri Eserler.

TRT sözlü eserler repertuvarında Irak makamında bestelenmiş 37 eser bulunmaktadır. 31 Adet eserin bestecileri belli, diğer 6 tanesinin kimler tarafından bestelendiği belli değildir.

Tablo 6. Irak makamındaki Lâ-edri eserler.

REP. NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	MAKAMI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
14429	Yâ Resûl-i Fahr-i Alem seyyîd-i zât-ı sıfat	-	Irak	İlâhi	Devr-i Hindî	-
14015	Ab-ı tevhîd ile dilden mâsivâ nakşını yû	Yahyâ	Irak	İlâhi	Düyek	-
14618	Benem ol aşk bahrisi denizler hayran bana	Yûnûs Emre	Irak	İlâhi	Düyek	-
14632	Canım kurban olsun senin yoluna	Yûnûs Emre	Irak	İlâhi	Sofyan	-
14098	Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Rûşenî Dede	Irak	Tevşih	Sofyan	-
14366	Sende doğmuştur Muhammed Mustafa	Abdülehad Nûri (Şeyh)	Irak	Tevşih	Yürük Semâî	-

2.4. Irak Makamında Yüzyıllara Göre Besteci ve Eser Sayısı Dağılımları.

XV. yüzyılda 1 besteci tarafından 1 eser bestelenmiştir.

XVI. yüzyıldan elimize hiç eser ulaşmamıştır.

XVII. yüzyılda 1 besteci tarafından 1 eser bestelenmiştir.

XVIII. yüzyılda 6 besteci tarafından 6 eser bestelenmiştir.

XIX. yüzyılda 5 besteci tarafından 10 eser bestelenmiştir.

XX. yüzyılda 9 besteci tarafından 19 eser bestelenmiştir.

Bestecisi belli olmadığından yüzyıllara dâhil edemediğimiz 6 eser vardır.

Tablo 7. Irak makamında yüzyıllara göre besteci ve eser sayıları dağılımı tablosu.

Yüzyıl	Besteci Sayısı	Bestelenen Eser Sayısı
15.	1	1
16.	-	-
17.	1	1
18.	6	6
19.	5	10
20.	9	13
B.Y. olmayan	-	6
Toplam	22	37

2.5. Irak Makamında Yüzyıllara Göre Form Dağılımı.

Aksak Semaî formundan XVIII. ve XIX. yy da 1 örnek eser vardır.

Beste formundan XVIII. yy da 1, XIX. yy da 3 örnek eser vardır.

Durak formundan XVIII. yy da 2, XX. yy da 1 örnek eser vardır.

İlâhî formundan XX. yy da 3, dönemi belli olmayan 4 örnek eser vardır.

Kâr formundan XVII. yy da 1 örnek eser vardır.

Şarkı formundan XIX. yy da 4, XX. yy da 8 örnek eser vardır.

Tevşih formundan XVIII. yy da 2, XIX. ve XX. yy da 1, dönemi belli olmayan 2 örnek eser vardır.

Yürük Semaî formundan XV. yy da 1 ve XIX. yy da 1 örnek eser bulunmaktadır.

Tablo 8. Irak makamında yüzyıllara göre form dağılımı tablosu.

Form	15. YY.	16. YY.	17. YY.	18. YY.	19. YY.	20. YY.	B.Y. olmayan	Toplam
Aksak Semaî	-	-	-	1	1	-	-	2
Beste	-	-	-	1	3	-	-	4
Durak	-	-	-	2	-	1	-	3
İlâhi	-	-	-	-	-	3	4	7
Kâr	-	-	1	-	-	-	-	1
Şarkı	-	-	-	-	4	8	-	12
Tevşih	-	-	-	2	1	1	2	6
Yürük Semaî	1	-	-	-	1	-	-	2
Toplam	1	-	1	6	10	13	6	37

2.6. Irak makamında Yüzyıllara Göre Usûl Dağılımı.

Bu makamda sözlü eserlerde rastladığımız ilk usûl XV. yüzyılda Yürük Semaî usûlüdür.

XVII. yüzyılın tek eserinin usûlü Hafif usûlüdür ve sınırlılıklarımız dâhilinde diğer yüzyıllar içerisinde bu usûle rastlanmaz.

XVIII. yüzyılda Aksak Semaî, Durak Evferi, Devr-i Hindî ve Çenber usûllerine rastlarız. Çenber usûlü Irak makamında sadece bu yüzyılda kullanılmıştır.

Ağır Düyek, Devr-i Kebir, Muhammes ve Remel usllerinin tek rneklei XIX. yüzyıldadır. XIX. yüzyılda Aksak, Aksak Semaî, Sofyan, Yürük Semaî formlarından da rneklei mevcuttur.

Ağır Aksak, Devr-i Revan, Müsemmen, Semâî, ve Türk Aksağı uslleii ilk defa XX. Yüzyılda karşımıza çıkar.

Bestecisi belli olmadığından hangi yüzyıla ait olduğunu bilemediğimiz eserlerin uslleii Düyek, Devr-i Hindî, Sofyan ve Yrk Semadır.

Tablo 9. Irak makamında yüzyıllara göre usûl dağılımı tablosu.

Usûl	15. YY.	16. YY.	17. YY.	18. YY.	19. YY.	20. YY.	B.Y. olmayan	Toplam
Ağır Aksak	-	-	-	-	-	1	-	1
Ağır Düyek	-	-	-	-	1	-	-	1
Aksak	-	-	-	-	2	1	-	3
Aksak Semaî	-	-	-	1	1	-	-	2
Çenber	-	-	-	1	-	-	-	1
Düyek	-	-	-	-	-	1	2	3
Durak Evfer-i	-	-	-	2	-	1	-	3
Devr-i Hindî	-	-	-	1	-	1	1	3
Devr-i Kebir	-	-	-	-	1	-	-	1
Devr-i Revan	-	-	-	-	-	2	-	2
Hafif	-	-	1	-	-	-	-	1
Muhammes	-	-	-	-	1	-	-	1
Müsemmen	-	-	-	-	-	2	-	2
Remel	-	-	-	-	1	-	-	1
Semaî	-	-	-	-	-	1	-	1
Sofyan	-	-	-	1	2	-	2	5
Türk Aksağı	-	-	-	-	-	1	-	1
Yürük Semaî	1	-	-	-	1	2	1	5
Toplam	1	-	1	6	10	13	6	37

III. BÖLÜM

3.1. ISFAHAN MAKAMI

Birinci el kaynaklarımızdan Abdülbâkî Nâsır Dede'nin Tedkîk ü Tahkîk'nde Isfahan makamı şöyle tanımlanmaktadır:

“Nevâ perdesinden başlayıp Hicâz perdesine iner, yine Nevâ perdesinden dönüp oradan Çârgâh'a, Segâh'a ve Dügâh perdesine inerek orada karar verir; ama Nevâ perdesinden yukarı Hüseyinî, Acem, Gerdaniye ve Muhayyer perdesinedek çıkabilir ve Dügâh perdesinden aşağı Râst perdesine inebilir. Bunda, daire konusu dışında görüş ayrılığı yoktur.” (Tura, 2006: 38).

Yine birinci el kaynaklarımızdan Gevrekzâde Hafız Efendi'nin Musıkî Risalesi'nde Isfahan makamı şöyle tanımlanır:

“Nevâ perdesinden seslendirilmeye başlayarak Hicâz perdesine geçer, Nevâdan Çârgâh, Segâh ve Dügâha inerek karar kılar. Bununla birlikte Nevâdan yukarıda olan Hüseyinî, Acem, Gerdâniye, Muhâyyer ve aşağıda olan Râst perdelerine seyri vardır.” (Turabi, 2005: 110).

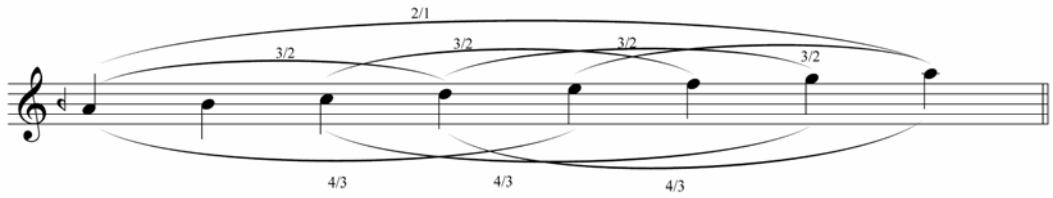
Diğer kaynaklarımızdan alınan bazı Isfahan makamı tanımları ise şunlardır;

“Evvelâ Hicâz, Nevâ, Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ile Muhâyyer'e kadar çıkıp, ba'dehû bu üslûp üzere yine Nevâ'ya kadar inip Hicâz, Segâh ile Dügâh perdesinde karar eder. Mebhûs makam her ne kadar 'la' kalır ise de alafrangada 're tone' ta'bîr edilmektedir.” (Başara, 2007: 21).

“Basit ve Mürekkep olmak üzere iki türlü kullanılır: Basit olanı Segâh ile Acem arasındaki perdeler üzerinde sıkça inip çıkarak bazen Segâh perdesinde bir asma karar yapan bir Beyâti makamından ibarettir ve tabîî bunun ayrı bir makam sayılması doğru olmadığı gibi mürekkep makamlar bahsinde de yeri yoktur. Mürekkep olan Isfahan makamına gelince, Nevâ perdesindeki Buselîk dizisinin

bir kısmı ile Dügâh perdesindeki Râst dörtlüsünün Beyatî dizisine katılmasından hasıl olmuştur. İnici – çıkıcıdır. Notası yazılırken donanıma Beyatî makamında olduğu gibi ‘si’ koma bemolü konularak diğer perde değişiklikleri lâhin içinde yapılır. (Akdoğu, 1991: 224).

Şekil 2. İsfahan makamının dizisi:

İsfahan makamının Niseb-i Şerîfesi 8 dir.

İsfahan makamının sesleri şunlardır:

Dügâh, segâh, çargâh, neva, hüseyinî, acem, gerdaniye, muhayyer.

3.2. Yüzyıllara Göre Isfahan Makamı

XV. XVI. ve XVII. yüzyıldan elimize Isfahan makamında bestelenmiş sözlü eser ulaşmamıştır.

3.2.1. XVIII. Yüzyıl

XVIII. yüzyılda Isfahan makamında bestelenmiş 9 eser mevcuttur ve bu dönemde bestelenen bütün eserler lâ-dînîdir. Bu yüzyılda Tanburî Mustafa Çavuş en çok eser veren bestecidir ve tüm eserlerini şarkı formunda bestelemiştir. Tanburî Mustafa Çavuş'un "Mah yüzüne bakmak ile doyulmaz" isimli eserinde Sofyan diğer bütün eserlerinde Aksak usûlünü tercih ettiğini görüyoruz. Bu yüzyılda Şarkı formu, Isfahan makamında ilk defa karşımıza çıkar. Beste ve Aksak Semaî formlarıyla da yine ilk kez bu yüzyılda karşılaşırız. Tanburî Mustafa Çavuş bu usûllerin ilk örneklerini veren besteci olarak Türk Müzik Tarihine geçmiştir. Itrî, Isfahan makamında ilk defa Zincir usûlünü kullanan bestecidir ve sınırlandırdığımız zaman içerisinde bu usûlün tek örneğidir. Devr-i Hindî usûlünün ilk örneğini de Sultan III. Selim vermiştir. Ayrıca Aksak Semaî ve Ağır Çenber usûllerinin ilk örneklerini de bu yüzyılda Zaharya bizlere sunmuştur. Bu yüzyılda bestelenmiş eserlerden 3 tanesinin söz yazarı belli diğerlerinin belli değildir.

Tablo 10. XVIII. yüzyılda İsfahan makamında bestelenmiş eserler

REP. NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
4726	Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber	Nâbî	Beste	Zincir	Itrî(Buhûrizâde Mustafa Efendi)
2462	Böyle rakkas ne demeli	–	Şarkı	Aksak	Tanbûri Mustafa Çavuş
4435	Fesleğen ekdim gül bitti	–	Şarkı	Aksak	Tanbûri Mustafa Çavuş
7452	Mah yüzüne bakmak ile dozulmaz	–	Şarkı	Sofyan	Tanbûri Mustafa Çavuş
8060	Ne safâdır eyyâm-ı gül zevk arttırır bir kâse mül	Tanbûri Mustafa Çavuş	Şarkı	Aksak	Tanbûri Mustafa Çavuş
10027	Sırma saçları perişân ...	–	Şarkı	Aksak	Tanbûri Mustafa Çavuş
4085	Ey gâziler yol göründü yine garip serime	–	Şarkı	Devr-i Hindî	Sultan III.Selim (İlhâmî)
7033	Karar etmez gönül mürgü bu bağın değme şâhında	Bâkî	A.S.	Aksak Semâî	Zaharya
7402	Leyle-i zülfün dil-i mecnûn olur divânesi	–	Beste	Çenber (Ağır)	Zaharya

3.2.2. XIX. Yüzyıl

XIX. yüzyıla gelindiğinde İsfahan makamı birçok besteci tarafından tercih edilmeye, bu dönemde daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Bu yüzyılda 29 eser bestelenmiş olup, Hacı Arif Bey 9 eserle bu yüzyılın en çok beste veren bestecisidir. Bu yüzyılda Osman Efendi'nin “Doğdu ol Sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem”, Zekâî Dedenin “Sakin dünyâyâ aldanma” ve Dede Efendinin “Yandım yakıldım ben nar-ı aşka” isimli eserleri dînî formda olup, diğer eserler lâ-dînîdir. İsfahan makamında, İlâhi, Methiye ve Yürük Semaî formlarına ilk defa bu yüzyılda rastlarız. Ayrıca Ağır Aksak, Ağır Aksak Semaî, Ağır Düyek, Ağır Evfer, Curcuna, Düyek, Evfer, Evsat, Müsemmen, Sengin Semai, Türk Aksağı ve Yürük Semaî usûllerinin de ilk defa kullanıldığı yüzyıl XIX. yüzyıldır. Ağır Evfer, Curcuna, Evfer, Evsat, usûllerinin sınırladığımız zaman içerisindeki tek örnekleri bu yüzyıldadır. Bu yüzyılda bestelenen eserlerden 10 tanesinin söz yazarı bellidir.

Tablo 11. XIX. yüzyılda İsfahan makamında bestelenmiş eserler.

REP. NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
191	Ah eylediğim serv-i hırâmânın içindir	Fuzûlî	Y.S.	Yürük Semâî	Dede Efendi
603	Âşık olalı sen yâre gönül	Dede Efendi	Şarkı	Aksak	Dede Efendi
11015	Yâ Rab kime feryâd edeyim yârin elinden	-	A.S.	Ağır Aksak Semâî	Dede Efendi
14582	Yandım yakıldım ben nar-ı aşka	Süleyman Efendi(Şeyh)	İlâhi	Sofyan	Dede Efendi
8407	O güzel gözlerine hayrân olayım	-	Y.S.	Yürük Semâî	Dellalzâde
9489	Seni ben gördüğüm anda gönlüm aldırđım	-	Şarkı	Ağır Aksak	Dellalzâde

2746	Canda hasiyet mi var sevdâ-yı cânân olmasa	–	Şarkı	Sofyan	Hacı Arif Bey
3685	Düşme ey âşık hayâle yağma yok	Mehmet Sâdi Bey	Şarkı	Müsem- men	Hacı Arif Bey
4312	Ey tîr-i cefâ dîde-i mestânıma değme	–	Şarkı	Evsat	Hacı Arif Bey
4727	Gel ey rûh-i revân melek- sîmâtım	–	Şarkı	Aksak	Hacı Arif Bey
7206	Kim demiş aklım alan cilve-i cânân oldu	–	Şarkı	Aksak	Hacı Arif Bey
8462	Ol gonce-gülü görmeyeli hayli zamandır	–	Şarkı	Sengin Semâî	Hacı Arif Bey
8803	Rahatım yok bu dil-i şeydâdan	–	Şarkı	Curcuna	Hacı Arif Bey
9882	Severim çâresiz ey mâh seni	–	Şarkı	Aksak	Hacı Arif Bey
10963	Vaz geçmez mi sîne âh ü zârdan	–	Şarkı	Türk Aksağı	Hacı Arif Bey
7800	Müptelâyım ben o yâre	–	Şarkı	Ağır Aksak	Hâfiz Mehmet Efendi (Balıkçı)
4695	Geldi eyyâmı baharın müjdeler ey nev-edâ	Ahmet Rifat Bey	Şarkı	Ağır Aksak	Hâşim Bey
332	Aldı gönlüm bir cefâkâr	–	Şarkı	Evfer	İsak Efendi(Tanbûri)
3418	Dil-i bî-çâre senin çün yanıyor	Mahmut Celâleddin Paşa	Şarkı	Devr-i Hindî	Mahmut Celâleddin Paşa
7347	Künc-i gamda bî-mecâlim ey perî şâd et beni	–	Beste	Evsat	Medenî Aziz Efendi
5087	Gönlüm seni sâdik sandı	Hakkı Bey (Çarşı'lı)	Şarkı	Aksak	Nûman Ağa

5492	Göz süzerek bezme geldin	–	Şarkı	Ağır Aksak	Nûman Ağa
9608	Senin hasretinle şüh-i melek-ten	–	Şarkı	Evfer (Ağır)	Nûman Ağa
14676	Doğdu ol Sadr-ı Risâlet bastı arş üzre kadem	Niyâzî-i Mısıf	İlâhi	Yürük Semâî	Osman Efendi
8703	Pâdişahım çok yaşa ömrün mezîd olsun müdâm	–	Methiye	Ağır Düyek	Rifat Bey
3706	Düştü (gönül-gönlüm) yandı nâre	–	Şarkı	Ağır Aksak	Şâkir Ağa
9344	Sen de mi hâlâ esîr-i zülf-i yâr olmaktasın	–	Şarkı	Ağır Aksak	Ûdfî Hasan Bey
14360	Sakın dünyâyâ aldanma	Azîz Mahmûd Hüdâî Hz.	İlâhi	Düyek	Zekâî Dede
9196	Sanma açıp sînemi şerh edecek yâre yok	Mahmut Râtîb Bey	Şarkı	Yürük Semâî	Zekâî Dede

3.2.3. XX. Yüzyıl

XX. yüzyılda İsfahan makamında bestelenmiş 73 eser mevcuttur. Bu yüzyılda en fazla beste veren besteci, 7 eserle Suphi Ziya Özbekkandır. En çok karşımıza çıkan form Şarkı, usûl ise Aksak usûlüdür. Devr-i Kebir, Durak Evferi, Muhammes, Semâî ve Şarkı Devr-i Revanî usûllerinin ilk örneklerini bu yüzyılda görürüz. Ayrıca araştırmayı sınırladığımız zaman içerisindeki tek değişmeli usûl bu yüzyıldadır ve Düyek – Devr-i Revan usûllerinin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Bu anlamda Devr-i Revan usûlünün de tek örneği XX. yüzyıldadır. Bestelenen eserlerden 47 tanesinin söz yazarı bellidir.

Tablo 12. XX. yüzyılda İsfahan makamında bestelenmiş eserler.

REP.NO	ESERİNADI	SÖZYAZARI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
8163	Nedir bu sendeki hâlet	–	Şarkı	Curcuna	Abdülkâdir Töre
10446	Şimdi bildim ben seni ey bî-vefâ	–	Şarkı	Devr-i Hindî	Ahmet Irsoy (Hâfız-Zekâizâde)
4421	Feryâdına efganıma imdad edecek var	–	Şarkı	Curcuna	Ahmet Râsim Bey
17332	Derdini hiç kimseye dil söylemez	Ahmet Uzel	Şarkı	Ağır Aksak	Ahmet Uzel
15950	Sakî bu fena âleme sen fasl-ı emelsin	Ahmet Uzel	Şarkı	Aksak	Ahmet Uzel
20515	Baki değiliz cihanda her şey geçici	Fuad Bayramoğlu	Şarkı	Aksak	Alâeddin Yavaşca
1129	Bakmadın hiç kalbimin feryâdına	Vâhit Özaydın	Şarkı	Müsem- men	Alâeddin Yavaşca
3076	Çoktan ey sâkî gelip sînemde mihmân olmadın	Nedîm	Şarkı	Ağır Aksak	Alâeddin Yavaşca
16801	Döner bir eski plak içli bir keman duyulur	Fethi Karamahmudoğlu	Şarkı	Müsem- men	Alâeddin Yavaşca
1781	Bir ay doğuyor ufkuma yâ Rabbî şükür	Mehmet Çınarlı	Şarkı	Aksak	Bilge Özgen
1370	Ben fedâ etmek dilerken dost için hep cânımı	–	Şarkı	Ağır Aksak	Bimen Şen

3202	Dehrin ele mi bitmedi billâhi usandım	–	Şarkı	Sengin Semâî	Bimen Şen
9209	Sanma te'min eyledin cânâ beni	–	Şarkı	Ağır Aksak	Bimen Şen
1656	Bilirim nâzı olur bilmeyerek her güzelin	Kâmil Yurdal	Şarkı	Aksak	Erdoğan Çelikkol
1686	Bilmem ki çilem neydi neden dolmadı hâlâ	Orhan Ete	Şarkı	Aksak	Erdoğan Çelikkol
14228	Hak yoluna girelim...	Muzaffer Ozak (Aşkî)	İlâhi	Sofyan	Erdoğan Çelikkol
12035	Bir bûsen çok mudur bana ey melek	Olca Aytunca	Şarkı	Aksak	Erol Sayan
617	Âşık oldur kim kılar cânın fedâ cânânına	Fuzûlî	Şarkı	Ağır Aksak	Fehmi Tokay
1839	Bir çift camı gözlük diye taktım	Fethi Karamahmud- oğlu	Şarkı	Sofyan	Fethi Karamahmudoğlu
9373	Sen gittin gideli dereler çaylar bir başka kıvrılır bir başka çağlar	Erol Uzunöner (Uzunöneroğlu)	Şarkı	Sofyan	Fethi Karamahmudoğlu
2451	Bozdunuz ahd ü amânım	–	Şarkı	Aksak	Hâfız Aynî Efendi
3370	Dilde dâim bir akış var dilbere âh dilbere	–	Şarkı	Ağır Aksak	Hâfız İsmail Özses

6365	Herhalde benim âleme gelmekte vebâlim	Halûk Recâî	Şarkı	Semâî	Halûk Recâî
10831	Uyuturken beni sevdâsı ipek bir kanadın	Mustafa Nâfiz Irmak	Şarkı	Aksak	Hayri Yenigün
8230	Neş'eyâb-ı vuslat eyle âşık-ı nâkâmını	Mahmut Kemal (İbn'ül Emin)	Şarkı	Ağır Aksak	Hüseyin Fahri Tanık
10021	Sıdk ile âşık olursan yâr sana mefkud değil	Abdullah Efendi (Himmetzâde)	Durak	Durak Evferi	Hüseyin Sâdettin Arel
10625	Tecellide dolu âlem	–	Durak	Durak Evferi	Hüseyin Sâdettin Arel
10968	Vech-i yâre dûş olan âlemde seyrân istemez	İbrâhim Efendi (Kuşadalı)	Durak	Durak Evferi	Hüseyin Sâdettin Arel
14564	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	Yûnûs Emre	İlâhi	Düyek	Hüseyin Sebilci(Hâfız)
14570	Kullarında yok sana lâyık meta'	–	İlâhi	Müsem- men	Hüseyin Tolan (Hâfız)
20144	Çağırır gönlümü bir vuslata kıvrak bakışın	Yılmaz Karakoyunlu	Şarkı	Aksak	İrfan Doğrusöz
7054	Karşımda durup hâlime çok bakma bu akşam	Ümit Gürelman	Şarkı	Aksak	İrfan Doğrusöz
15343	Issız geceler göklere baktım seni andım	Sâmi Mortan	Şarkı	Yürük Semâî	İsmâil Demirkıran

5280	Gördüğüm dem vech-i hurşidin efendim ben senin	–	Şarkı	Curcuna	Kirkor Çulhayan
3718	Düştün elem-i aşka gönül dağları aştın	–	Şarkı	Aksak	Lavtacı Hristo
6207	Hem-demişti gülşeninde bülbülün	Reşid Ş.Ahmet Paşa	Şarkı	Aksak	Lavtacı Hristo
7884	Nâr-ı aşkınla kül oldu beden ey lebleri mül	–	Şarkı	Ağır Aksak	Lem'î Atlı
12644	Gel bu akşam kalbimin feryâdı neymiş gör biraz	Mediha Şen Sancakoğlu	Şarkı	Müsem- men	Mediha Şen Sancakoğlu
101	Agûşuma gir sine-i sûzânıma can ol	–	Şarkı	Sengin Semâî	Memduh İmre (Hâfız)
18334	Seni sevdiğim için bunca çektiğim nedir	Abidin Kumbasar	Şarkı	Aksak	Metin Everes
1706	Bilmem neydin sevgili sen o gece neydin	–	Şarkı	Curcuna	Mısır'lı İbrâhim Efendi(Ûdî)
1438	Benim gönlüm gözüm nûru cemâl-i yâre âşıktır	–	A.S.	Aksak Semâî	Muâllim İsmail Hakkı Bey
3401	Dil hane-i vîrânımı yıktın temelden	–	Şarkı	Aksak	Muâllim İsmail Hakkı Bey
6302	Her ne dem bir bûse etsem iltimas	–	Şarkı	Devr-i Hindî	Muâllim İsmail Hakkı Bey
11522	Yokmuş o hayâl ettiğimiz âleme yol	Yahyâ Kemâl Beyatlı	Şarkı	Aksak	Mustafa Nâfiz Irmak

17237	Yine bezm-i çemene lâle-fürûzan geldi	Nedîm	Şarkı	Aksak	Münir Nûrettin Selçuk
12645	Son çiçekler güzde açmış biz bahardır sanmışız	Turgut Çelik	Şarkı	Aksak	Necmi Pişkin
4781	Gelirken meclise yârim gücendi	–	Şarkı	Düyek	Nesim Silviya (Haham)
6958	Kalmadı sabra karârım ey perî	–	Şarkı	Devr-i Hindî	Nevres Bey (Ûdî)
622	Aşiyân-ı mürğ-i dil zülfi-i perîşânındadır	Fuzûlî	Şarkı	Ağır Aksak	Nevres Bey(Ûdî)
7355	Lâleler el pençe nergisler uşak boydan boya	Mehmet Tûran Yarar	Şarkı	Ağır Aksak	Oğuz Şenler
3949	Etme beyhûde figan vazgeç gönül	Recâizâde Mahmut Ekrem	Şarkı	Curcuna	Rahmi Bey
1610	Bıktın mı siyah gözlü güzel kız elemimden	Kâmil Sesli	Şarkı	Türk Aksağı	Râkım Elkutlu
13988	Sen hep bize bahşetmede lûtfetmedesin	Vâhit Özaydın	Şarkı	Aksak	Rüştü Eriç
4378	Fâriğ olmam eylesen yüzbin cefâ sevdim seni	Şeyh Gâlip Dede	Şarkı	Düyek- D.Revan	Sadettin Kaynak
13510	Can mısın cânân mısın sen söyle Allah aşkına	Mesut Kaçaralp	Şarkı	Devr-i Hindî	Semahat Özdenses

127	Ağlarım ağladığım yâre nümâyân olmaz	–	Şarkı	Curcuna	Suphi Ziyâ Özbekkan
1084	Baht-ı nâ-sâzım beni dildârdan dūr eyledi	Suphi Ziyâ Özbekkan	Y.S.	Yürük Semâî	Suphi Ziyâ Özbekkan
1364	Ben esîr-i derd-i hicrânım vefâsız yâre ne	Vecdi Bingöl	Şarkı	Devr-i Hindî	Suphi Ziyâ Özbekkan
5699	Gülsitân-ı dehre geldik renk yok bû kalmamış	Nâbî	Beste	Devr-i Kebîr	Suphi Ziyâ Özbekkan
8167	Nedir ey çerh-i zâlim yâri yârinden cüdâ kılmak	Fuzûlî	A.S.	Ağır Aksak Semâî	Suphi Ziyâ Özbekkan
8491	Ol nahl-i çemen serv-i hırâmân olacaktır	–	Y.S.	Yürük Semâî	Suphi Ziyâ Özbekkan
11187	Yâre varsın peyk-i nâlem âh ü zârım söylesin	Nâbî	Beste	Muham- mes	Suphi Ziyâ Özbekkan
20327	Hicrinle zevksiz geçiyor faslı hayatım	Şekerci Udi Cemil Bey	Şarkı	Curcuna	Şekerci Udi Cemil Bey
14552	Ey benim devletli sultanım Muhammed Mustafa	Müctebâ	İlâhi	Devr-i Hindî	Tahir Karagöz
1799	Bir bakışla âhû gözlüm gönlümü ettin şikâr	–	Şarkı	Şarkı Devr- i Revânî	Tanbûri İzak Efendi
4209	Ey nesîm-i seherî canda yerin var senin	–	Y.S.	Yürük Semâî	Tanbûri İzak Efendi

4498	Gâh anıp gamzen senin feryâd ü efgan eylerim	–	Beste	Çenber (Ağır)	Tanbûri İzak Efendi
14563	Hak şer'leri hayr eyler	İbrâhim Hakkı(Erzuru mlu)	İlâhi	Aksak	Yakup Gören
20163	İsfahan'dan gelmiş ammâ gülden âlâ çehresi	Yılmaz Karakoyunlu	Şarkı	Müsem- men	Yılmaz Karakoyunlu
2125	Bir kıvılcım düştü baygın gözlerinden bağrıma	–	Şarkı	Aksak	Zeki Arif Ataergin
5100	Gönlümü cânâna verdim oldu cânânım gönül	Kirâmeddin Efendi (Şeyh)	Şarkı	Ağır Aksak	Zeki Arif Ataergin
4412	Ferdâyı düşünmem seni sînemde uyutsam	Zeki Duygulu	Şarkı	Aksak	Zeki Duygulu

3.3. İsfahan Makamındaki Lâ-edri Eserler.

TRT sözlü eserler repertuvarında İsfahan makamında 117 eser bulunmaktadır. 111 Adet eserin bestecileri belli, diğer 6 tanesinin belli değildir.

Tablo 13. Isfahan makamındaki Lâ-edri eserler.

REP. NO	ESERİNADI	SÖZ YAZARI	MAKAMI	FORMU	USULÜ	BESTECİSİ
14538	Bir ilâhi devran olsun bu gece	Kaimî	Isfahan	İlâhi	Sofyan	–
14108	Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Rûşenî Dede	Isfahan	Tevşih	Sofyan	–
3907	Erişsin kaddi dildârın	–	Isfahan	Şarkı	Evsat	–
3947	Eşk-i firkat dîdeden cârî iken hayli zaman	–	Isfahan	Şarkı	Ağır Aksak	–
9698	Serîr-i şevketin şâhenşeh-i hâkamıdır zâtın	–	Isfahan	Methiye	Devr-i Hindî	–
9820	Sevdiğim vaslını gayetle temennî ederim	–	Isfahan	Şarkı	Curcuna	–

3.4. Isfahan Makamında Yüzyıllara Göre Besteci ve Eser Sayısı Dağılımı.

XV. XVI. ve XVII. yüzyıldan elimize ulaşan eser yoktur.

XVIII. yüzyılda 4 besteci 9 eser bestelemiştir.

XIX. yüzyılda 14 besteci 29 eser bestelemiştir.

XX. yüzyılda 48 besteci 73 eser bestelemiştir.

Bestecisi belli olmadığından yüzyıllara dâhil edemediğimiz 6 eser vardır.

Tablo 14. Isfahan makamında yüzyıllara göre besteci ve eser sayıları dağılımı tablosu.

Yüzyıl	Besteci Sayısı	Bestelenen Eser Sayısı
18.	4	9
19.	14	29
20.	48	73
B.Y. olmayan	-	6
Toplam	66	117

3.5. Isfahan Makamında Yüzyıllara Göre Form Dağılımı

Aksak Semai formundan XVIII. ve XIX. yy. dan 1 er, XX. yy. 2 örnek eser mevcuttur.

Beste formundan XVIII. yy. dan 2, XIX. yy. dan 1 ve XX. yy. dan 3 örnek eser mevcuttur.

Durak formundan sadece XX. yy. dan 3 örnek eser mevcuttur.

İlahî formundan XIX. yy. da 3, XX. yy. da 5 örnek eser mevcuttur.

Methiye formunun sınırladığımız zaman dilimi içerisinde tek örneği XIX. da mevcuttur.

Şarkı formundan XVIII. yy. da 6, XIX. yy. da 21 ve XX. yy. da 57 örnek eser mevcuttur.

Tevşih formunda bestelenmiş, elimize ulaşan tek eserin bestecisi belli değildir.

Yürük Semaî formunda XIX. yy. da 2, XX. yy. da 3 örnek eser mevcuttur.

Tablo 15. Isfahan makamında yüzyıllara göre form dağılımı tablosu.

Form	18. YY.	19. YY.	20. YY.	B.Y. olmayan	Toplam
Aksak Semaî	1	1	2	-	4
Beste	2	1	3	-	6
Durak	-	-	3	-	3
İlahi	-	3	5	1	9
Methiye	-	1	-	1	2
Şarkı	6	21	57	3	87
Tevşih	-	-	-	1	1
Yürük Semaî	-	2	3	-	5
Toplam	9	29	73	6	117

3.6. Isfahan Makamında Yüzyıllara Göre Usûl Dağılımı.

Ağır Aksak usûlünde bestelenmiş XIX. yy. dan 6, XX. yy. dan 11 ve bestecisi belli olmayan 1 eser mevcuttur.

Ağır Aksak Semaî usûlünde bestelenmiş XIX. ve XX. yy. dan 1 er eser mevcuttur.

Ağır enber usûlünde bestelenmiş XVIII. ve XX. yy. dan 1 er eser mevcuttur.

Ağır Düyek ve Ağır Evfer usûlünde bestelenmiş tek örnek eserlere XIX. yy. da rastlanır.

Aksak usûlünde bestelenmiş XVIII. yy. da 4, XIX. yy. da 5, XX. yy. da 21 eser mevcuttur.

Aksak Semaî usûlünde bestelenmiş iki örnek, XVIII. ve XX. yy. a aittir.

Curcuna usûlünde bestelenmiş XIX. yy. dan 1, XX. yy. dan 7 ve bestecisi belli olmayan 1 örnek eser mevcuttur.

Değişmeli usûlün tek örneği XX. yy. da karşımıza çıkar. (Düyek – Devr-i Revan)

Devr-i Hindî usûlünde XVIII. yy.dan 1, XIX. yy. dan 1, XX. yy. dan 6 ve bestecisi belli olmayan 1 eser günümüze ulaşmıştır.

Devr-i Kebir usûlünün Isfahan makamındaki tek örneği XX. yy. da mevcuttur.

Durak Evferi usûlünün 3 örneği vardır ve hepsi de XX. yy. da bestelenmiştir.

Düyek usûlünde bestelenmiş XIX. yy.dan 1 ve XX. yy.dan 2 eser mevcuttur.

Evfer usûlünün tek örneği XIX. yy. da bulunmaktadır.

Evsat usûlünde bestelenmiş XIX. yy.dan 2 ve bestecisi belli olmayan 1 eser mevcuttur.

Muhammes usûlünün tek örneği XX. yy.da bestelenmiştir.

Müsemmen usûlünde bestelenmiş XIX. yy.dan 1 ve XX. yy.dan 5 eser mevcuttur.

Semaî usûlünün tek örneği XX. yy.da bulunmaktadır.

Sengin Semaî usûlünde bestelenmiş XIX. yy.da 1 ve XX. yy.da 2 örnek mevcuttur.

Sofyan usûlünde bestelenmiş, XVIII. yy.dan 1, XIX. yy.dan 2, XX. yy.dan 3 ve bestecisi belli olmayan 2 eser bulunmaktadır.

Şarkı Devr-i Revanî usûlü sadece XX. yy.da 1 kere karşımıza çıkar.

Türk Aksağı usûlünde bestelenmiş XIX. ve XX. yy.dan 1 er eser mevcuttur.

Yürük Semaî usûlünde bestelenmiş XIX. ve XX. yy.dan 4 er eser mevcuttur.

Zincir usûlünde bestelenmiş tek eser XVIII. yy.da mevcuttur.

Tablo 16. İsfahan makamında yüzyıllara göre usûl dağılımı tablosu.

Usûl	18. YY.	19. YY.	20. YY.	B.Y. olmayan	Toplam
Ağır Aksak	-	6	11	1	18
Ağır Aksak Semaî	-	1	1	-	2
Ağır Çenber	1	-	1	-	2
Ağır Düyek	-	1	-	-	1
Ağır Evfer	-	1	-	-	1
Aksak	4	5	21	-	30

Aksak Semaî	1	-	1	-	2
Curcuna	-	1	7	1	9
Değişmeli Usûl	-	-	1	-	1
Devr-i Hindî	1	1	6	1	9
Devr-i Kebir	-	-	1	-	1
Durak Evferi	-	-	3	-	3
Düyek	-	1	2	-	3
Evfer	-	1	-	-	1
Evsat	-	2	-	1	3
Muhammes	-	-	1	-	1
Müsemmen	-	1	5	-	6
Semaî	-	-	1	-	1
Sengin Semaî	-	1	2	-	3
Sofyan	1	2	3	2	8
Şarkı Devr-i Revanı	-	-	1	-	1
Türk Aksağı	-	1	1	-	2
Yürük Semaî	-	4	4	-	8
Zincir	1	-	-	-	1
Toplam	9	29	73	6	117

IV. BÖLÜM

4.1. IRAK VE ISFAHAN MAKAMLARININ YÜZYILLARA GÖRE KARŞILAŞTIRILMALARI.

4.2. Irak ve Isfahan Makamlarının Yüzyıllara Göre Eser Sayısı Dağılımları.

İlk edvarlarımızda önemle anılan bu iki makamımızın kullanım sıklıkları aşağıdaki tabloda görülmektedir. XVI. yüzyılda Irak makamından, XV. XVI. ve XVII. yüzyıllardan da Isfahan makamında bestelenmiş, elimize hiç eser ulaşmaması Türk Müzik tarihinin bir şanssızlığıdır.

Şarkı formunun kullanımının sıklaşması ile bu makamlara olan ilgi artmış, yüzyıllar içerisinde doğru orantılı olarak kullanımları artmıştır.

XV. yy.dan Irak makamında 1 eser mevcutken, Isfahan makamında eser bulunmamaktadır.

XVI. yy.da her iki makamdanda örneğe sahip değiliz.

VVII. yy.dan Irak makamında 1 eser mevcutken, Isfahan makamında eser bulunmamaktadır.

XVIII. yy. da Irak makamında 6, Isfahan makamında 9 eser mevcuttur.

XIX. yy.da Irak makamında 10, Isfahan makamında 29 eser mevcuttur.

XX. yy.da Irak makamında 13, Isfahan makamında 73 eser mevcuttur.

Tablo 17. Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre eser sayısı dağılımları tablosu

	IRAK	ISFAHAN
15. YY	1	-
16. YY	-	-
17. YY	1	-
18. YY	6	9
19. YY	10	29
20. YY	13	73
B.Y. olmayan	6	6
Toplam	37	117

4.3. Irak ve Isfahan Makamlarının Yüzyıllara Göre Usûl Dağılımları

Ağır Aksak, Ağır Düyek, Aksak, Aksak, Aksak Semaî, Devr-i Hindî, Devr-i Kebir, Durak Evferi, Düyek, Muhammes, Müsemmen, Semaî, Sofyan, Türk Aksağı ve Yürük Semaî formları her iki makamda da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, Çenber, Devr-i Revan, Hafif ve Remel usûllerine Irak makamında rastlar Isfahan da bu usûllerin örneklerini göremeyiz. Isfahanda ise, Ağır Aksak Semaî, Ağır Çenber, Ağır Evfer, Curcuna, Evfer, Evsat, Sengin Semaî, Şarkı Devr-i Revanı, Zincir ve değışmeli usûl örnekleri mevcutken, Irak makamında bu usûllerin örneklerini göremeyiz.

Tablo 18. Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre usûl dağılımları tablosu.

USÛL	XV. Yy.		XVI. Yy.		XVII. Yy.		XVIII. Yy.		XIX. Yy.		XX. Yy.		B.Y. olmayan		TOPLAM	
	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan
Ağır Aksak	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1	11	1	-	1	1	18
Ağır Aksak Semâî	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2
Ağır Çenber	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
Ağır Düyek	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	1	1
Ağır Evfer	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1
Aksak	-	-	-	-	-	-	4	2	5	1	21	-	-	-	3	30
Aksak Semâî	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-	-	2	2
Curcuna	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	7	-	-	1	-	9
Çenber	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Devr-i Hindi	-	-	-	-	-	-	1	-	1	6	1	1	1	-	3	9
Devr-i Kebir	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	1
Devr-i Revan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	-
Durak Eyferi	-	-	-	-	-	-	2	-	-	3	-	-	-	-	3	3
Düyek	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	3	3
Evfer	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1
Evsat	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	3

USÛL	XX. Yy.		XIX. Yy.		XVIII. Yy.		XVII. Yy.		XVI. Yy.		XV. Yy.		XX. Yy.		B.Y. olmayan		TOPLAM	
	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan	Irak	İsfahan
Hafif	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Muhammes	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1
Müsemmen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	-	-	2	6
Remel	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Semâî	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
Sengin Semâî	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	4
Sofyan	-	-	-	-	1	1	2	1	-	-	-	-	-	3	2	2	5	7
Şaekî Devri Revanı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Türk Aksağı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	1	2
Yürük Semâî	1	-	-	-	-	-	1	4	-	-	-	-	2	4	1	-	5	8
Zincir	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Değişmeli Usûl	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
TOPLAM	1	-	1	6	9	10	29	13	73	6	6	37	117					

4.4. Irak ve Isfahan Makamlarının Yüzyıllara Göre Form Dağılımları

Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre form dağılımı incelendiğinde karşımıza çıkan en önemli veriler XVII. Yy. da bir “Kâr” ve XIX. Yy. da bir “Methiye” bestelenmiş olmasıdır. Bu eserler, bu iki formun altı yüzyıl içerisindeki tek örnekleridir.

Tablo 19. Irak ve Isfahan makamlarının yüzyıllara göre form dağılımları tablosu.

FORM	XV. Yy.		XVI. Yy.		XVII. Yy.		XVIII. Yy.		XIX. Yy.		XX. Yy.		B. Y. olmayan		TOPLAM	
	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan	Irak	Isfahan
Aksak Semâî	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1	-	2	-	-	2	4
Beste	-	-	-	-	-	-	1	2	1	2	3	3	-	-	3	6
Durak	-	-	-	-	-	-	2	-	-	3	3	3	-	-	3	3
İlâhî	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	5	4	1	1	7	9
Kâr	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Methiye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	2
Şarkı	-	-	-	-	-	-	-	5	22	8	57	-	-	3	13	87
Tevşih	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	2	1	6	1
Yürük Semâî	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2	3	-	-	-	2	5
TOPLAM	1	-	-	-	1	8	6	8	30	13	73	6	6	37	117	

SONUÇLAR

—Irak makamı ile Isfahan makamını kullanan besteci sayısı, bu makamlarda kullanılan form ve usûller yüzyıllar ilerledikçe artmıştır ve aralarında belirgin ve anlamlı farklılıklar mevcuttur.

—Irak makamında 22 besteci, 8 değişik formda, 18 farklı usûlde, 37 eser beste vermiştir. Bu sonuçlara 6 lâ-edri eser dâhildir.

—Isfahan makamında 66 besteci, 8 değişik formda, 24 farklı usûlde, 117 eser beste vermiştir. Bu sonuçlara 6 lâ-edri eser dâhildir.

—Irak makamında XV. yüzyıldan elimize ulaşan tek eser Abdülkadir Meragî 'ye aittir. Bu yüzyılda Isfahan makamında bestelenmiş sözlü eser örneği yoktur.

—XVI. yüzyılda Irak ve Isfahan makamlarında bestelenmiş sözlü eser bulunamamıştır.

—Irak makamında XVII. yüzyıldan elimize ulaşan tek eser Ayıntabi Mehmet Bey'e aittir. Bu yüzyılda Isfahan makamında bestelenmiş sözlü eser örneği yoktur.

—Irak makamında en çok bestesi bulunan besteci 6 eserle Dede Efendi, Isfahan makamında ise 9 eserle Hacı Arif Beydir.

—Her iki makamda en sık kullanılan form 'Şarkı' formudur.

—Irak makamında en sık kullanılan usûller 3 er adet ile Aksak, Durak Evferi, Sofyan ve Yürük Semaî iken, Isfahan makamında en sık kullanılan 30 defa ile Aksak usûlüdür.

—Çalışmamızda karşımıza çıkan tek 'Kâr', XVII. yüzyılda Irak makamında bestelenmiştir.

—‘Methiye’ formu bir defa XIX. yüzyılda ve bir kez de yüzyıllara dâhil edemediğimiz eserlerde Isfahan makamında kullanılmıştır.

—Irak makamında 7, Isfahan makamında 8 dînî eser mevcuttur. Diğer bütün eserler lâ-dînî dir.

—Evfer ve Ağır Evfer ve Evsat usûllerinin tek örnekleri XIX. yüzyılda Isfahan makamındadır.

—Şarkı Devr-i Revanî usûlünün tek örneği XX. yüzyılda Isfahan makamındadır.

—Zincir usûlünün tek örneği XVIII. yüzyılda Isfahan makamındadır.

—Kullanılan tek değişmeli usûl XX. yüzyılda Isfahan makamındadır.

—Çenber usûlünün tek örneği XVIII. yüzyılda Irak makamındadır.

—Hafif usûlünün tek örneği XVII. yüzyılda Irak makamındadır

—Remel usûlünün tek örneği XIX. yüzyılda Irak makamındadır.

—Sınırlanan zaman içerisinde Irak makamında eser veren kadın besteci yokken, Isfahan makamında Semahat Özdenses ve Mediha Şen Sancakoğlu’nun birer bestesi bulunmaktadır.

—İncelenen bütün yüzyıllarda lâ-dînî müziğin egemen olduğu görülmektedir.

—Dînî müziğin bu iki makamda da çok az kullanılmış olmasının nedenleri ayrı bir araştırma konusudur.

—Şarkı formunun yüzyıllar ilerledikçe artması ve her iki makamda da büyük bir farkla en çok kullanılan form olmasının nedenleri ayrı bir araştırma konusudur.

ÖNERİLER

1. Benzeri çalışmaların, bütün makamlarda yapılması halinde, makam, form ve usûllerimizin yüzyıllara göre tercih durumu netleşecek, yapılacak araştırmalarla bu tercihte rol oynayan toplumsal ve müziksel faktörler ortaya çıkacaktır. Bunun neticesinde belki hâla bir muamma olan Türk müzik tarihi dönemleri de şekillenebilecektir. Dileğimiz çok emek isteyen bu tür çalışmalara başka akademisyenlerin de ilgi göstermesidir.

2. Türk müzik tarihindeki dönemlendirme sıkıntılarının çözülebilmesi ve eserlerin kategorize edilebilmesi için gereken altyapı çalışmaları bir an önce tamamlanmalıdır.

KAYNAKÇA

AKDOĞU, O. (1991). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri - H.S. Arel*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BAŞARA, E. (2001). *Reyyâ Makamı ve Muaşşer Usûlü* Konya: (Basılmamış) Sanatta Yeterlilik Tezi.

BAŞARA, E. (2007). *Hasan Tahsin'in Gül-Zâr-ı Mûsikî Adlı Eserinde Usûller Ve Makamlar*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

BAYRAKTAR, E. (1991-1992). *Yayınlanmamış Ders Notları* Ankara

İLERİCİ, K. (1981) *Bestecilik Bakımından Türk Müziği ve Armonisi*. İstanbul: M.E.B. Yayınları

KARADENİZ, M. E. (no:238) *Türk Musikîsinin Nazariye ve Esasları*. İş Bankası Yayınları.

KUTLUĞ Y.F. (2000). *Türk Musikîsinde Makamlar*. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları

ORANSAY, G. (1964). *Musiki İstîlâhatı*. Ankara: Küğ Yayını.

ÖZKAN, İ.H. (1998). *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ÖZTUNA, Y. (1990). *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*. (Cilt 2, s.453). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZTUNA, Y. (2000). *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

SIDAL, F. (No:33) *Türk Musikîsi Nazariyatı*. Trt yayınları.

TANRIKORUR, C. (1998). *Müzik Kimliğimiz Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken Yayınları

TANRIKORUR, C. (2004). *Türk Müzik Kimliği*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

TRT. (1995). *TRT Türk Sanat Müziği Sözlü Eserler Repertuarı*. Ankara: TRT Yayınları.

TURA, Y. (2001). *Kitâbu 'İlmi'l-Mûsikî 'alâ vechi'l-Hurûfât (Mûsikîyi Harflerle Tesbî ve İcrâ İlminin Kitabı)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TURA, Y. (2006). *Tedkîk ü Tahkîk (İnceleme ve Gerçeği Araştırma - Nâsır Abdülbâkî Dede*. İstanbul: Pan Yayıncılık

TURABİ, A. H. (2005). *Gevrekzade Hafız Efendi ve Musîkî Risalesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları

UYGUN, M.N. (1999). *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvârî*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

YEKTA, R. (1986). *Türk Musikisi*. (Çev. Orhan Nasuhioğlu) İstanbul: Pan Yayıncılık.